BÁTHORY ISTVÁN HADJÁRATAI AZ OROSZOK ELLEN.

HARMADIK KÖZLEMÉNY.

Polock vára falain a tűz augusztus 29-dikén annyira elharapózott, hogy egész nap nagy lobogással égett s messze elvilágitott.

A király azt hivén, hogy a szomszéd orosz várak s főkép Sokol őrsége, a tűz láttára a vár segítségére fog sietni s tartván attól is, hogy Polock őrsége kirohanást tesz: seregét kivezette a táborból (egy kevés gyalogságot hagyván annak őrizetére), csatarendbe állítá s lovas testőrsége élén seregével átkelt a Polotta folyón, mert a Sokol felőli út ott vezetett s onnan volt várható a várbeliek kirohanása is. De a támadás elmaradt.

A várbeliek nemhogy a kirohanásról, de inkább a vár feladásáról gondolkoztak. Tízen lebocsátkoztak a vár faláról és átszöktek a mieinkkez. De ezeket midőn Békés a királyhoz átküldötte volna, a magyar katonák, hogy a többieket a vár feladásától elrettentsék, nehogy a békés meghódolás által fáradozásuk jutalmától elessenek, felkonczolták. Mert az ostromlók azt hitték, hogy a várban töméntelen kincs van felhalmozva. Főkép a várban lévő szt. Zsófia templomnak a régi orosz fejedelmek által adományozott mesés hírű kincseire és ezüst szobraira vágyakoztak s abból gazdag prédát reméltek.

A várbeliek is adtak némi jelt a vár feladására, de kitünt, hogy ezek nem voltak komolyan számba vehetők, mert az alatt az égő falak mögött lázas sietséggel újabb erődöket emeltek s az alkudozással csak időt akartak nyerni.

Este felé a király egész nap csatarendben állott seregét visszavezette a táborba, a vár ellen való rohamot másnapra halaszt-

ván, mert az égés még mindig tartott s a várfalakon alkalmas rés még nem nyilott.

Midőn a király a táborba visszavonúlt, a *magyarok* táborhelyén egy jókora csapat összeverődött s magok fejétől elhatározák, hogy a rohamot megkísérlik. Merészen átkelnek a hidon, felhágnak a várhegyre s a lángok között «félig megpörkölve» (semiambusti) behatolnak az égő erőd belsejébe. Követik őket a lengyel gyalogok közűl is némelyek. De az oroszok a várfal leégett részével szemben hirtelen sánczokat hánytak, abba kisebb ágyúkat helyeztek el s e rögtönzött erődből heves tüzeléssel fogadják s nemcsak visszaszorítják a behatoltakat, de a siker által felbátorítva, sűrű nyilazással üldözni is kezdik őket. Meglátván ezt ama 200 magyar gyalog, a kiket Zamoiski a híd védelmére rendelt, társaiknak segítségére sietnek s az oroszokat visszaűzik. A király is értesűlvén a merész vállalatról és annak balsikeréről, segítséget rendel a sokoli út felé s a táborból maga is, több nemes kíséretében az ostrom erődökhöz és ágyútelepekhez siet. A várbeliek figyelemmel kísérvén e mozgalmat, a középső vár magas tornyaiból sűrűn röpítik a lövedékeket ellenök, úgy hogy a király élete is hajszálon függött. Mert a mint Zamoiskival s másokkal ott tanácskoznék, egy ágyúgolyó épen melléjök csapott s egy lovagot le is terített.[1])

Aug. 30-án a király, lelkesítő szavakat intézvén katonáihoz, kiadta a rendeletet a rohamra. A magyarok most is elsők voltak a várhegyen s az előbástyát, melyet a megelőző napon felgyújtottak, heves roham által mihamar be is vették s megkezdették az ostromot a legközelebbi erőd ellen. Rácz Péter vezette ez ellen a támadást és sikerült is azt felgyújtaniok. Egész éjjel égett a felgyújtott erőd, de a mieink éjjel sem pihentek, hanem folytatták az aknák, vívó- és ellenárkok ásását, az ellenség rögtönzött sánczai, erődei s a várnak még épen álló falai ellenében; úgy hogy hajnal hasadtával elérték az ellenség rögtönzött védőműveit s ezek megdöbbenve látták, hogy a védelem sikeres folytatására reményök többé nem lehet.

A király már aug. 30-án felszólította őket a vár feladására, szabad elmenetelt biztosítván a várőrségnek, élet- és vagyonbiz-

[1]) Heidenstein id. m. 757.

tonságot azoknak, a kik nálok maradni óhajtanak, sőt tisztességes zsoldot, a kik az ő szolgálatába lépni akarnának.[1]) Egyrészt a vérontást akarta ez által elkerülni a «keresztyén király», másrészt épségben óhajtotta hatalmába keríteni a belső várat s megakadályozni, nehogy a végső kétségbeesésben az oroszok magok gyújtsák fel azt s a számos ágyút és egyéb hadi fölszerelést megsemmisítsék.[2])

Az oroszok örömmel fogadták a felajánlott kegyelmet, (sőt Heidenstein szerint ők magok kérték), követeket küldöttek a királyhoz a vár feladása iránt, csak azt kérvén, hogy kiki a mit magával vihet, annyit engedjen a király megtartani.

Egyedűl a várban lévő Cyprian érsek (vladika) és a parancsnokló vajdák voltak ellene a vár feladásának s a puskaporos torony felgyújtása által a levegőbe akarták azt röpíteni a bennlévőkkel együtt. Midőn ebben az őrség őket megakadályozta, a szt. Zsófia templomába zárkóztak be, azon kijelentéssel, hogy magokat onnan csak erőszak által engedik kivitetni.

A király a vár feladását jelentő bojárokat magánál tartotta s küldött az érsekért és a vajdákért. Ezek elibe vitetvén, szokásuk szerint a földre borúltak előtte s úgy köszöntötték. A király a litván quæstor őrizetére bízta őket.[3])

Küldött azután a király egy lengvel és magyar katonákból álló válogatott csapatot, a kik a várat kézhez vegyék s másnap, sept. 1-én maga is be akart menni a várba, hogy hála isteni tiszteletet tartasson a kivívott győzelem felett; de a mindenfelé szerte heverő

[1]) A királynak két levelét közli a polocki őrséghez a *Polkowski* Ignácz által szerkesztett «Sprawy Wojenne Stefana Batorego» (Krakow 1887) 174. és 175. l., egyiket aug. 29., a másikat 30-iki datummal. A szöveg egyező volta a mellett látszik bizonyítani, hogy mindkettő az aug. 30-iki felszólításnak két különböző variansa. A király említett polocki kiadványa is csak egy felszólításra enged következtetnünk.

[2]) Az idézett Edictum regium, a «Wahrhafftige Zeittung» és a «Pollnische Zeittung» szerint.

[3]) Ez előkelő foglyok névsorát így adják forrásaink: *Cyprian* velikiluki g. keleti érsek, a ki a polocki püspökséget kormányozta; Telatowski (vagy Telatinski) Mikolinski Ivanowicz Basil, Obolinski Szerbati Michalowicz Demeter (der Ober Zeugmeister), Rzowski Ivanowicz Máté, Sufin Hrehorowicz Iván, Volinski Ivanowicz Péter, Tretiakow Lukian (Rakow fia.)

holttestek oly iszonyú bűzt terjesztettek, hogy a király kénytelen volt későbbre halasztani bevonúlását s a hála isteni tiszteletet a táborban tartották meg.

Nem késett a király a kivívott győzelemről országához is kiáltványt intézni, elrendelvén, hogy mindenütt hálát adjanak Istennek a diadalért s könyörögjenek, hogy fegyvereiket a hátralévő harczokban is győzelemre segítse. A maga részéről ez ünnepélyes alkalommal is ama szent fogadást teszi és biztosítja népeit, hogy a «köztársaság» üdveért buzgó törekedését, fáradozását, vérét és életét ezután sem fogja szánni.[1])

Az oroszokkal szemben a király beváltotta igéretét. Kiadta a rendeletet, hogy semmi bántódásuk ne történjék. A mint sept. 1-én az őrséget maga elé levezettette, két részre osztotta őket, külön választá azokat, a kik az ő hűségébe állottak s tartományában maradni óhajtottak s más helyre állitá azokat, a kik a czár birodalmába kivánkoztak. Természetesen ez utóbbiak többen voltak.

Báthory kiváló gondot fordított arra s felügyelt személyesen is, hogy katonái semmiféle jogtalanságot ne kövessenek el az oroszokon. Mindenféle bántalmazást szigorúan büntetett. Midőn észrevette, hogy egyik katonája a várból távozó oroszok egyikét fosztogatná, saját felséges kezével vágta hátba buzogányával a tilalom ellen vétőt. Ez igen nagy tiszteletre gerjeszté irányában a legyőzött ellenséget; de kevésbbe tetszett saját bosszúvágyó seregének, a mely föl volt ingerülve az orosz őrség részéről tapasztalt kegyetlenkedések miatt. Midőn ugyanis a várba behatoltak, saját bajtársaik megcsonkított hulláit és szétdarabolt tagjait találták ott szerte-széjjel elszórva s kiderült, hogy az oroszok midőn az éhségtől elcsigázott s a puskás-vár alatt a kertekben heverő katonákat elfogták, azokat kegyetlen kínzással feldarabolták Főkép az elfogott németeken követtek el iszonyú kegyetlenkedést. Gúzsba kötve forró vízzel telt üstbe tették s élve főzték meg őket, vagy kezeiket hátukon össze-

[1]) Ez ama többször idézett «Edictum regium de supplicationibus ob captam Polotiam», Polock várából aug. 31-én keltezve, melyben röviden elbeszéli a vár ostromát és bevételét s melyből úgylátszik az id. német «Zeittung»-ok keletkeztek.

kötve, hasukat és mellöket hasították fel.[1]) Elképzelhető, mennyire fölingerelte bajtársaik ilyetén embertelen megkínoztatása a győzelemittas vitézeket, úgy hogy a királynak teljes szigorára és erélyére volt szüksége, hogy adott szavához híven az oroszokat zúgolódó katonái bosszúszomja ellen megoltalmazhassa. Sietett is a foglyokat hazájok felé elszállíttatni, két század katonaság rendelvén mellékök őrizetül.

A zsákmány sokkal kevesebb volt a várban, mint a hogy előre gondolták. Igaz, hogy az oroszok sok arany és ezüst kincset találtak ott, midőn 1563-ban elfoglalták, de siettek is azokat elvitetni a nagyobb biztonságot nyújtó Moszkvába. Úgy hogy a hozzáértők most legtöbbre becsülték a gazdag könyvtárt, a mely főkép ó szláv nyelvű theologiai munkákban nagyon gazdag volt. Hadi fölszerelést, puskaport, élelmet és takarmányt annyit találtak ott, hogy bármily hosszú ostromot kiállhattak volna az oroszok vele.

A zsákmány fölött a magyarok és lengyelek között heves czivódás keletkezett, annyira, hogy csaknem kardra mentek. A lengyelek felpanaszolták, hogy a magyarok minden érdemet magoknak tulajdonítanak, az ő vitézségöket lenézik s a préda fölött magok akarnak osztozni. A közkatonák versengése elragadt a vezérekre is. Mieleckinek panasza volt Zamoiski s főkép Békés ellen, hogy nem tartják eléggé tiszteletben az ő fővezéri méltóságát. Elég gondot okozott a királynak minden irányban igazságot szolgáltatni, vezéreit és katonáit lecsendesíteni és adományok által kielégíteni.

Polock elfoglalásában az érdem oroszlánrésze kétségtelenül a magyar hadakat illette. Ők ostromolták legserényebben, legkitartóbban a várat, ők voltak elsők a rohamban, elsők a várfalakon s bizonyára az ő soraikból került ki a legtöbb áldozat. Nem csoda, ha a diadal mámora kissé elkábítá őket s érezvén fölényöket a lengyel újoncz katonaság fölött, talán némileg éreztették is velök. Legalább a lengyelek soraiból élénk panaszhangok hallatszottak, hogy a magyarok kicsinylik az ő vitézségöket s hogy ők háttérbe

[1]) Heidenstein id. m. 758. l.

szoríttatnak. A királynak a magyarok voltak a kedvenczei, ő (állítólag) fennen dicsekedett honfitársai vitézségével.[1])

Ebből sok viszály, czivódás, sőt verekedés keletkezett. A magyarokra többek közt az volt a panasz, hogy nem engedelmeskednek a lengyel parancsnokoknak. Mielecki, a lengyel fővezér, egyike volt a legérzékenyebbeknek. Zamoiskitól, Békés Gáspártól s a magyaroktól általában tekintélyét féltette s e miatt a hadi tanácsban és senatusban nem egyszer kínos jelenet keletkezett. Főkép miután a király Békés Gáspárt a litván senatorok indítványára és kérésére kiváló érdemeiért litván indigenává tette, Lanckoron vára kapitányává kinevezte s így ő helyet nyert a senatus kebelében,[2]) hol Mieleckivel nem egyszer összetűzött.

Mielecki nem titkolta ellenszenvét a magyarok iránt. Mikor Sokol vára alá szállott, kihirdettette, hogy minden magyar térjen vissza a királyi táborba, nem akarja igénybe venni szolgálatukat. Miután ezek a szigorú parancsnak engedtek volna; hallja, hogy egy magyar lovász ott maradt s ő még ezt az egyet is eltávolíttatta.[3]) A második hadjáratban már a király is megsokalta a főhetman örökös panaszát a magyarokra[4]), s elfogadta lemondását a fővezérségről.

A zsákmány is sok versengésre adott okot a különféle nemzetiségek között. A lengyelek azzal vádolták a magyarokat, hogy a bevett Polock várát kirabolták. A magyarok a lengyelekre hárították vissza e vádat — jegyzi meg egy lengyel történetíró — de később kisült, midőn a zsákmányt nyilvánosan eladásra bocsátották, a mit ők *choci-vici*-nek (bizonyára *kótyavetyének*) neveznek,

[1]) « . . . imo et ipse rex palam jactabat fortitudinem Ungarorum». (Pauli *Piaceci* Chronicon p. 11. 12.

[2]) Heidenstein id. m.

[3]) «Cum oppugnandum incipisset castrum Moscorum *Sokol* dictum . . . eo progrediens, altero milliari a castris regiis, fixo gradu proclamari jusserat, ut omnes genti Ungari ad castra regia redirent, se eorum opera uti nolle inquiens, et postquam abierant (parebant imperanti experti severiorem), ut intellexerat remansisse ibi unum agazonem Ungarum eum etiam abire jussit». Pauli *Piaceci* Chronicon 12. l.

[4]) «De postposita et minoris quam par esset, habita ab Ungaris virtute Polonorum». U. ott.

hogy a király a polocki zsákmányt mint kótyavetyét (cossæ veciæ) adta a magyaroknak s helyébe a lengyel katonákat pénzadománynyal engesztelte ki.[1])

Báthory miután Polock várát birtokába vette, vajdájává tette Drohostaiski Miklóst s elhatározván a vár kiépítését és megerősítését, azzal a magyarokat bízta meg. A görög-keleti egyház javait és a templomot a jezsuitáknak adományozta. S miután a vár védelmére őrséget rendelt s a polocki kerületben még orosz kézben lévő várak elfoglalására sergeket küldött ki: sept. 17-én hajóra szállván Polockról Disnába, onnan még lejebb Drujáig evezett, gyönyörködve a Düna folyó mellékének regényes szépségében és termékenységében. Drujától Bracawon át a száraz földön folytatta útját Vilna felé,[2]) a hol hű litvánjai győzelmes uralkodójukat örömrivalgással fogadták. Elibe jött Caligari András pápai követ és nagyon sokan a nemesség közül. A városban sorfalat a hadjárat előtt gazdag privilegiummal ellátott főiskola növendékei képeztek. Az egész város visszhangzott az öröm és diadal mámorától. Az üdvözlő szónoklatban hangsúlyozták, hogy ketfelől fenyegette eddig veszedelem városukat: Polock és Kokenhausen felől. Az egyik veszedelmet a király vitézsége isten kegyelméből eltavolitotta, kérik, hogy a másiktól is szabadítsa meg őket.[3])

Vilnáról kedvencz mulató kastélyába, Grodnóra ment át, kipihenendő a hadjárat fáradalmait, vadász szenvedélyének üditő és testedző szórakozása közben. Magával vitte oda magyar seregei fővezérét, a hadjáratból halálos betegen visszatérő Békés Gáspárt, a

[1]) «Publice postea eæ res rendebantur, quæ *Chovi-vici* (=kótya-vetye) appellabantur. Quasi *Cossae-veciae*, quas iam Rex Hungaris condonaverat. Polonos autem pe lites dato pecuniario donario placavit.» (Joan. Dem. *Sulikovii* archiep. Leopol. Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sig. Ang. a. 1572. Dantisci 1647. 4° 120 l.)

[2]) Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio. Varsó 1579., Köln 1580., Roma 1582. kiadásai meg vannak a krakkói bg. Czartoryski könyvtárban, az első u. o. az egyet. könyvtárban is.

[3]) A király Vilnába «sine omni triumpho» tért vissza «triumphum suum divinas laudes et scholæ Vilnensis salutationes pueriles arbitratus». *Sulikovii*: Commentarius brevis rerum Pol. id. h. 123. l. V. ö. *Heidenstein* id. m.

ki ott nemsokára (nov. 7-én) halálával pecsételte meg királya iránti hősies önfeláldozását. Vilnán a város fölötti hegyen nagy pompával temettetett el a kerek bástya-torony alatt.[1]) Őt is, a kit Polock vára elfoglalásában vitéz magyar serege élén az érdem oroszlánrésze illeti meg, méltán sorozhatjuk a hadjárat áldozatai, dicskoszorúzott vértanúi közé.

Dr. Szádeczky Lajos.

[1]) «Gaspar Bekesius in monte quodam supra Vilnam urbem *more exotico* sub turre rotunda sepultus jacet». (*Sulikowski*: Commentarius etc. id. k. 130. l.)